

Regio Baltica et Europa – pons studiorum et doctrinae

Arvo Tering 75

Foto: Kaarina Rein

Selle aasta 6. aprillil jõudis oma 75. versta-postini Arvo Tering, kelle uurimusteta oleks raske ette kujutada, kui palju teak-sime rootsiaegsest Tartu ülikoolist ning Eesti-, Liivi- ja Kuramaa haritlaskonna kujunemisest XVI–XVIII sajandil, teadus-ideede retseptsioonist Läänemere regioonis ja siinsete haritlaste omavahelisest suhtlusest. Baltimaadega seotud õpetlaste roll varauusaegses Euroopas tuleb ilmekalt esile just Teringu hiigeltööst, kus seni laialipillutatud andmed on Euroopa eri raamatukogudest ja arhiividest kildhaaval

kokku kogutud, süstematiseeritud ja põhjalikult analüüsitud.

2019. aasta aprillis, kui Tartu Ülikooli raamatukogus peeti Arvo Teringu 70 aasta juubelile pühendatud ettekandepäeva „Varauusaeg Eesti- ja Liivimaal: majandus, haridus ja teadus” ja avati juubilarile pühendatud näitus, oli esinejate sõnavõttudest tunda, et kuigi Tering on Tartu Ülikoolis uurimistööd tehes püüdnud vältida õppejõutööd, on ta siiski paljudele õpetajaks ja eeskujuks olnud. Seda lisaks töökusele ja põhjalikkusele eelkõige oma ammendamatu teadmispagasit jagades, tundes huvi uute uurimistulemuste vastu ning ka kolleegide tunnustades.

Taani arhivaar Vello Helk on välja toonud, et Tering sündis talupoja peres paar nädalat pärast suurküüditamist. Seega on tähelepanuväärne, et sellele vaatamata või just sellest ajendatuna pühendus Tering oma teadlaskarjääris eestimaise eliidi uurimisele, mitte talupojakultuurile.¹

Tartu ülikoolis asus Tering professor Helmut Piirimäe õpilasena XVII sajandi ajalugu uurima ning kaitses 1986. aastal väitekirja Euroopa ülikoolide rollist haritlaskonna kujunemisel Eesti- ja Liivimaal Rootsi võimu perioodil aastatel 1630–1710. Ent olulised publikatsioonid rootsiaegse Tartu ülikooli ajaloost ilmusid tal juba varem, ülikooli 350 aasta juubeli tähistamist võimaldas paljuski Teringu pühendunud töö. Sel ajal ei olnud aasta 1632 Tartu ülikooli asutamisaastumina sugugi endastmõistetav. Nõukogude võim ei suhtunud hästi fakti, et Tartus oli loodud ülikool enne Eesti ala liitmist Venemaaga ja et see ülikool oli tunduvalt vanem kui

¹ V. Helk, Arvo Tering 50. – Tuna. Ajaloo-kultuuri ajakiri 1999, nr 2, lk 159.

Venemaa vanim kõrgkool. Kui 1952. aastal paraku tähistatigi kõigest Tartu ülikooli 150. sünnipäeva, siis 1970. aastatel oli ideoloogiline surve mõnevõrra nõrgenenud, mis võimaldas rehabiliteerida rootsiaegse Tartu ülikooli.²

Asudes 1972. aastal tööle Tartu ülikooli raamatukogus, sai Arvo Tering hakata tegelema seni läbitöötamata arhiiviallikeatega. 1982. aastal ilmunud Helmut Piirimäe koostatud „Tartu ülikooli ajaloo” I osas on Teringu kajastatud Tartu ülikooli raamatukogu teke ning astronoomia õpetamine XVII sajandi Tartu ülikoolis. Samal aastal ilmus tema sulest artikliseeria „Tartu ülikooli osa Eesti- ja Liivimaa haritlaskonna kujunemises XVII sajandil ja XVIII sajandi algul”.³ Allikapublikatsioonidena andis Tering välja Academia Gustaviana senati protokollid aastatest 1632–1634 ja 1637–1644.⁴ Need tekstid on avaldatud ladinakeelsete originaalidena ja eestikeelse tõlkega ning nii eesti- kui ka saksakeelsete kommentaaridega.

Ent Teringu silmapaistvaim saavutus eelmisel sajandil oli rootsiaegse Tartu ülikooli „Album Academicum” üllitamine aastal 1984. Teos ilmus saksa keeles kirjasutuses Valgus ja sellest leiab isikuandmed kõigi rootsiaegses Tartu ülikoolis õppi-

nud tudengite ja teiste õppeasutustega seotud inimeste kohta, kes end ülikooli jurisdiktsiooni alla kandsid, nagu estofiil Johannes Gutslaff. Tering ise on meenutanud, et kirjastaja suhtumine selle raamatu väljaandmisel oli äärmiselt soosiv, kuid nõue oli, et teose välimus oleks võimalikult tagasihoidlik. Selle raamatuga tõsteti rootsiaegse Tartu ülikooli tudengkond võrdsena teiste varauusaegsete õppeasutuste üliõpilaste hulka ja autorile tõi teos rahvusvahelise kuulsuse. Tering oma ülima põhjalikkusega tegi üksinda ära terve uurimisrühma töö.

Eesti iseseisvudes muutus Euroopa raamatukogudest ja arhiividest andmete kogumine hõlpsamaks, Teringu välisreisid tihenesid ja kontaktid avardusid. Uurimistööd toetasid teadusfondid ning tulemata ei jäänud ka tunnustused ja preemiad. Selle sajandi alguseks oli materjali siitmailt pärit üliõpilaste kohta kogunenud mitme raamatu jagu, kuid siis kerkis teadlaskarjääri ette esialgu ületamatuna tunduv takistus. Silmadele ülimalt pingutav töö viis tippteadlaselt nägemise. Paistis, et teadustöö jääb sinnapaika, kuid see arvamus oli ekslik. Aastal 2008 ilmus Arvo Teringu sulest mahukas monograafia „Eesti-, liivi- ja kuramaalased Euroopa ülikoolides 1561–1798”, mis tunnustati parimaks sel aastal ilmunud ajalooramatuks Eestis ja pälvis ka Eesti Vabariigi teaduspreemia. Teos anti välja Eesti Ajalooarhiivi sarjas „Scripta Archivi Historici Estoniae” ning välimuselt on see märksa värvikirevam kui „Album Academicum”. Raamat on faktitihe käsitus baltimaalaste akadeemilisest elust – tudengielu ei tähendanud ju üksnes õpinguid, vaid ka seiklusi kodust kaugel ja uute tutvuste sõlmimist. Välja on toodud tollased baltlaste lemmikülikoolid ja Balti regioonist pärit üliõpilaste etniline päritolu. Kuigi toona võisid ülikoolides õppida vaid meessoost tudengid, ei olnud nende suhted õrnema sooga sugugi tähtsusetud.

² L. Leppik, Mida me teame Rootsi-aegse Tartu ülikooli teadusest praegu rohkem kui 25 aastat tagasi? – Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi XXXVII. Toim L. Leppik. Tartu: Tartu Ülikool, 2009, lk 21–22.

³ Keel ja Kirjandus 1982, nr 9, lk 488–495; nr 10, lk 537–543; nr 11, lk 588–596.

⁴ Tartu Ülikooli (Academia Gustaviana) senati protokollid 1632–1656. I kd. 1632–1634. (Publicationes Bibliothecae Universitatis Litterarum Tartuensis 4.) Koost, tlk, komment A. Tering. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, 1978; Tartu Ülikooli (Academia Gustaviana) senati protokollid 1632–1656. II kd. 1637–1644. (Publicationes Bibliothecae Universitatis Litterarum Tartuensis 7.) Koost, tlk, komment A. Tering. Tartu: Tartu Ülikooli Raamatukogu, 1994.

Üliõpilaste õpingutes ja hilisemas karjääris mängisid olulist rolli ka emad ja abikaasad ning nende suguvõsad.

See kõik oli taustaks uute ideede tulekul meie regiooni. Uute ja edumeelsete mõtteviiside ja avastuste jõudmine praeguse Eesti ja Läti pinnale on alati olnud Arvo Teringu huviorbiidis. Näiteks oli XVII sajandil astronoomiaalastes Tartu üliõpilastöodes ülekaalus Ptolemaiose maailmapilt, kus Maa oli maailma keskpunkt. Tering oma järjekindla allikate otsimise ja neisse süvenemisega suutis avastada ka heliotsentrilise maailmapildi kajastumise siinset päritolu üliõpilaste tekstides. Samuti on ta kirjutanud René Descartes'i filosoofia retseptioonist Läänemere regioonis. Pärast nägemise kaotust spetsialiseerus Tering varauusaegsete uute meditsiiniideede ilmnemisele baltimaalaste töodes. Kuna arstiteaduses oli XVII sajandil tähtsaim füsioloogiaalane avastus imetajate vereringe, siis kujunes Teringu kinnisideeks William Harvey (1578–1657) välja käidud vereringe teooria jälgede leidmine Baltimaadelt pärit tudengite disputatsioonides.

Ent Teringu töö meie regiooni üliõpilaste õpingute kajastamisel varauusaegses Euroopas jätkus veelgi. Aastal 2018 ilmus Böhlaus kirjastuses leksikon Eesti-, Liivi- ja Kuramaa päritolu tudengitest Euroopa ülikoolides aastail 1561–1800,⁵ mis on välisriikides saanud väga positiivseid retsensioone. Teoses on toodud ligi 6000 üliõpilase nimed koos biograafiliste andmetega.

Üks Teringu algatatud teadusteemasid Eestis on varauusaegsete üliõpilasdisputatsioonide uurimine. Euroopas on selle suuna eestvedaja Šveitsi teadlane Hanspeter Marti, kellega Teringut seovad pikaajalised teadus- ja sõprussidemed.

Varauusaegseid disputatsioone on varem peetud väheväärtuslikeks tudengite harjutustöödeks, kuid nii Hanspeter Marti kui ka Arvo Teringu uurimused on näidanud, et just neisse kirjutistesse võisid kõige varem jõuda arutelud uutest teadusavastustest ja -ideedest. Teringu sõnul oleks uurimisväärne teema ka Balti regioonist pärit üliõpilased keskaegses Euroopas. Loodetavasti leidub sellele kunagi uurija.

Ning muidugi väärib Arvo Teringu rajatud tugev vundament edasist teadustööd siinse varauusaegse akadeemilise kultuuri uurimise vallas. Rootsiaegse Tartu ülikooli protokollide väljaandmise jätkamine on selle töö üks ehituskividest. Samuti vajavad läbitöötamist selle perioodi disputatsioonid Tartus ja mujal Euroopas. Tartu ülikooli väärikas 400 aasta juubel ei ole enam kaugel ning selleks valmistumine tähendab paljuski Teringu töö jätkamist. Rootsiaegse Tartu ülikooli ajaloo uurimisel viivad kõik teed tema juurde.

Kunagi oli Arvo Teringul kavas kõik baltimaalaste õpingukohad Euroopas jalgrattaga läbi sõita. Küsisin sellest kuuldes, kas ta ei eelistanuks seda teha hobusega. Seepeale vastas teadlane täie tõsidusega, et see mõte oli tal ka, kuid hobusele olnuks raske toitu hankida. Teringu juhatusel võib baltlaste tegevuse märke leida ootamatutest kohtadest. Isiklikult avaldas mulle väga muljet Göttingenis Weende vanal surnuaial asuv hauamonument 1797. aastal duellil hukkunud kuramaalasele Carl von Hahnile.

Arvo Teringu töövahend on praegu häälega arvuti, mis loeb eesti keelt soome aktsendiga. Olen alati imestanud selle üle, et e-kirjade kirjutamisel teeb Teringu vigu vähem kui nägijad. Uurimistööd aitavad tal läbi viia abilised. Et see endiselt edeneb, tõendab äsjane ajakirja Akadeemia kuldauhind *realia* vallas esimesest Eesti soost meditsiinidoktorist Carl Espenbergist (1761–1822).

⁵ A. Tering, Lexikon der Studenten aus Estland, Livland und Kurland an europäischen Universitäten 1561–1800. (Quellen und Studien zur baltischen Geschichte 28.) Toim J. Beyer. Köln: Böhlaus, 2018.

Siinkirjutaja alustas oma ladina keele õpinguid Arvo Teringu juures keskkooli päevil ning Tartu ülikoolis klassikalist filoloogiat õppima asudes õnnestus ladina keeles pääseda edasijõudnute rühma. Hiljem sai Teringust minu doktoritöö juhendaja Academia Gustaviana meditsiinidispatsioonide ja -oratsioonide teemaga. Juhendajana iseloomustas teda kannatlikkus ja toetav suhtumine ning kõik küsimused said alati vastuse.

Võib-olla on metafoor võilillest, mis läbi asfaldi kasvab, liialt tänapäevane. Ent

Teringu müstilist töövõimet ja visadust, mida võrtsitab ka huumorimeel, sobib see siiski hästi iseloomustama. Kui jällegi Vello Helgi sõnu kasutada, siis Arvo Tering on sillaehitaja, kes on jäädvustanud eesti kultuuri seoseid Euroopaga ning oma uurimuste kaudu on ta kinnitanud Eesti rahvusvahelisele teadusalasele maa-kaardile.⁶

KAARINA REIN

⁶ V. Helk, Arvo Tering 50, lk 159.